वित्वा जीवत्पितृकस्य होमान्ननित्यत्वोपपत्तिमाह" कर्कः। "न ह्यमेते आत्मकर्त्तौ न जीवन्नमति ददातीति" सू० । "जीवपितृकस्य होमान्नकर्म्म कुर्वतः यतोजात्मकर्त्तृ आचार्य्यौ न ह्यमेते जीवता पिता व्यवहिते पितामहादौ पिण्डदानं न भवतीत्याह कुतो न भवतीत्यत्र हेतुः "न जीवन्नमति ददातीति" शास्त्रान्तरे श्रवणात् अतःप्रधाने पिण्डदाने जीवत्पितृकस्य निषिद्धे अनारम्भ एव घटते न होमान्नता । आपस्तम्बः "यदि जीवत्पिता न दद्यादा होमात् कृत्वा विरमेदिति" मानवे च "यदि दद्याद्येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यो दद्यादिति" काठके "पितापुत्रौ चेदाहिताग्नी स्यातां येभ्यः पिता तेभ्यः पुत्रो दद्यात् पिता प्रेतः स्यात् पितामहो जीवेत् पित्रे पिण्डं निधाय पितामहात्परास्यां द्वाभ्यां दद्यादिति" कर्क० जीवपुत्रोऽप्यत्र । समासान्तविधेरनित्यत्वात् न कप् । जीवपिष्ट इत्यपि तत्रार्थे ।

जीवथ पु० जीव–अथ । १कूपे २प्राणे ३मयूरे ४मेघे च ५चिरायुष्के ६धार्म्मिके च ७जीवनमिति त्रि० । उणादिको०

जीवद पु० जीवं जीवनं ददाति द्यति वा दा–दो–वा क । १वैद्ये २रिष्टौ ३ग्रन्थिपर्णवृक्षे च मेदि० ४जीवनदातरि त्रि० । ५जीवन्तीवृक्षे स्त्री राजनि० ।

जीवदाल त्रि० जीवं ददाति दा–डल् । १जीवनदायिनि स्त्रियां ङीप् सा च २ऋद्धिनामौषधौ ३जीवन्तीवृक्षे च राजनि० ।

जीवदानु त्रि० जीवं ददाति दा–बा० नु । १जीवनदातरि "विरिप्वचुदादाय पृथिवीं जीवदानुम्" यजु० १।२८।

जीवदृष्टा स्त्री जीवाय जीवनाय दृष्टा । जीवन्तीवृक्षे राजनि०

जीवधन न० जीव एव धनम् । गवादिजन्तुरूपे धने त्रिका०

जीवधानी स्त्री जीवा धीयन्तेऽस्याम् धा+अधि–करणे ल्युट् ङीप् । पृथिव्याम् । "ददर्श गां तत्र सुषुप्सुरग्रे यां जीवधानीं स्वयमभ्यधत्त" भाग० २।१३।२। "जीवधानीं सर्वजीवाधारभूतां महीम्" श्रीधरः ।

जीवन न० जीव–भावे ल्युट् । १दत्तौ २प्राणधारणे । करणे ल्युट् । ३जले मेदि० । जलं विना प्राणधारणासम्भवात्तस्य जीवनकारणत्वम् अत एव "अन्नमयं हि सोम्य ! मन आपोमयः प्राणः" छान्दोग्ये प्राणानां जलमयत्वसङ्गा तस्य तथात्वं समर्थितं यथा ।

"आपः पीतास्त्रेधा विधीयन्ते तासां यः स्थविष्ठो धातुस्तन्मूत्रं भवति यो मध्यमस्तल्लोहितं योऽणिष्ठः स प्राणः" "अपां सौम्य ! पीयमानानां योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीषति स प्राणो भवति" "सोऽशकलः सौम्य ! पुरुषः पञ्चदशाहानि माशीः काममपः पिबापोमयः प्राणो, न पिबतो विच्छेत्स्यते" इति छा०उ०।४जीवनसाधने त्रि० "सर्वाऽर्थो जीवनः प्राता" सुश्रुतः०।५हैयङ्गवीने मन्थ० । सद्योदधनस्यायुर्द्धिकरत्वेन जीवनहेतुत्वात् तथात्वम् । ६मञ्जनि राजनि०७वातेऽजीवकौषधौ च पु०राजनि० । ८क्षुद्रकवृक्षे पु० मन्थ० । १०पुत्रे पु०हेमच० । जीवयति जीव–णिच्–कर्त्तरि–ल्यु । ११परमेश्वरे पु० "वीरहा रक्षणः सन्तो जीवनः पर्य्यवस्थितः" विष्णुस० । "सर्वाः प्रजाः प्राणरूपेण जीवयन् जीवनः" भा० । "प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकारणम्" भाषा० "जीवनं जीवनं हन्ति प्राणान् हन्ति शरीरणः । किमाश्चर्य्यं शरीरेषु प्राणदा यमदूतिका" उद्भटः । दत्तौ १२जीविकायाम् । "ऋषिः शिल्पं धृतिर्विद्या कृषीदं शकटं गिरिः । सेवा रूपं रसो भैक्षमापत्तौ जीवनानि तु" याज्ञ० "विद्या शिल्पं धृतिः सेवा गोरक्षं विपणिः कृषिः । धृतिभैक्षं कुसीदञ्च दश जीवन हेतवः" मनुः । १३जीवदातरि "शीतलस्तु बलो वायुः सुगन्धिं जीवनः शुचिः" भा० व० १६८ अ० ।

जीवनक न० जीवन+संज्ञायां कन् । जले हेमच० । बलो प्राणस्याङ्गतत्वोक्त्या तस्य तथात्वम् ।

जीवनयोनि स्त्री ६त० । व्यावोत्ते देहे प्राणसञ्चारकारणे अतीन्द्रिये १यत्नभेदे । "यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदातीन्द्रियो भवेत् । शरीरे प्राणसञ्चारकारणं परिकीर्त्तितम्" भाषापरि० । "जीवनयोनिर्यत्नो यावज्जीवनमनुवर्त्तते स चातीन्द्रियः । तत्र प्रमाणमाह शरीरे प्राणसञ्चारकारणं परिकीर्त्तितमिति । प्राणसञ्चारो हि अधिकः श्वासादिः प्रयत्नतः साध्यः । इत्थं प्राणसञ्चारस्य यत्नसाध्यत्वानुमानात् प्रत्यक्षयत्नस्य बाधात्वातीन्द्रिययत्नसिद्धिः । स एव जीवनयोनिप्रयत्नः" तर्क०

जीवना स्त्री जीवयति जीव–णिच्–ल्यु । मेदोनामौषधौ मेदि०

जीवनाघात न० जीवनस्याघातो यस्मात् । विषे मन्थ० ।

जीवनावास पु० जीवनं जलं आवासोऽस्य । वरुणे मन्थ० । ६त० । २प्राणायतने देहे च ।

जीवनी स्त्री जीवत्यनेन जीव–करणे ल्युट् ङीप् । १वाक्शक्त्यां २शोभायां ३मेदायां ४महामेदायां ५जीवन्त्याम्